



MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGLARINING INDIVIDUAL EHTIYOJLARIGA ASOSLANGAN MALAKA OSHIRISH TIZIMINING MAZMUNI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Aliyeva Shoxista Urazbayevna

Toshkent shahridagi Puchon Universiteti magistranti

Maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy rivojlanishini individual ehtiyojlar asosida tashkil etish bugungi ta'lim tizimida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Chunki maktabgacha ta'lim bosqichi bolaning keyingi ta'lim jarayoniga tayyorgarligi, ijtimoiylashuvi, nutqiy, emotsional, aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun poydevor yaratadi. UNESCO tomonidan maktabgacha yosh davri bola miyasi jadal rivojlanadigan muhim bosqich sifatida baholanadi; maktabgacha ta'lim esa faqat boshlang'ich maktabga tayyorgarlik emas, balki bolaning butun hayoti davomida o'qishi, emotsional farovonligi va ijtimoiy rivojlanishiga asos bo'ladigan jarayon sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy malakasi ta'lim sifati bilan bevosita bog'liq omil hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida ham pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda 867-son qarorida maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish pedagog xodimlarning malaka oshirish kurslari oralig'idagi kasbiy rivojlanish jarayonlari uzluksizligini ta'minlash, ularning kasb mahorati va malaka darajasining doimiy o'sishi uchun shart-sharoit yaratish bilan bog'liqligi belgilangan⁷⁰. Bu holat malaka oshirishni faqat ma'lum muddatda o'tiladigan kurs sifatida emas, balki pedagogning butun kasbiy faoliyati davomida davom etadigan uzluksiz rivojlanish jarayoni sifatida tushunish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarorida maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari rahbar, pedagog va mutaxassis kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tartibini ishlab chiqish, malaka oshirish kurslarini tabaqalashtirilgan o'quv reja va dasturlar asosida tashkil etish, o'quv dasturlarini pedagog kadrlarning kasbiy,

⁷⁰ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda 867-son qarori

“Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida”. – <https://lex.uz/docs/-7271575>



shaxsiy va jamoaviy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirish vazifalari ko‘rsatilgan⁷¹. Ushbu fakt individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimining O‘zbekiston ta’lim siyosati uchun ham dolzarb ekanligini tasdiqlaydi. Chunki “tabaqalashtirilgan o‘quv reja va dasturlar” deganda barcha pedagoglarni bir xil mazmundagi kursga jalb qilish emas, balki ularning ehtiyoji, tajribasi va kasbiy rivojlanish darajasini hisobga olgan holda malaka oshirishni tashkil etish nazarda tutiladi.

An’anaviy malaka oshirish tizimida pedagoglar ko‘pincha umumiy dastur asosida o‘qitiladi. Bunday yondashuv ma’lum darajada nazariy bilimlarni yangilashga xizmat qilsa-da, pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari, tajribasi, malaka darajasi, metodik tayyorgarligi va amaliy muammolari turlicha ekanligini har doim ham to‘liq hisobga olmaydi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi pedagoglar tarkibi ham bir xil emas: ular orasida yangi ish boshlagan yosh mutaxassislar, ko‘p yillik tajribaga ega tarbiyachilar, metodistlar, maxsus pedagoglar, inklyuziv ta’lim bilan ishlovchi xodimlar va rahbarlik salohiyatiga ega pedagoglar mavjud. Shuning uchun ularning malaka oshirish ehtiyojlari ham bir xil bo‘lishi mumkin emas.

Individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimi aynan shu farqlarni hisobga olishga qaratilgan. Mazkur tizimning mazmuni pedagoglarning mavjud bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini aniqlash, kasbiy faoliyatidagi qiyinchiliklarni tahlil qilish, ularning real ehtiyojlariga mos o‘quv mazmuni va rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashdan iborat. Bunda pedagog tayyor dasturga moslashtirilmaydi, aksincha, malaka oshirish dasturi pedagogning individual ehtiyojlari, kasbiy vazifalari va amaliy faoliyatidagi muammolarga moslashtiriladi.

Pedagogning individual ehtiyoji deganda uning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, kompetensiya, metodik yordam va shaxsiy rivojlanish talablari tushuniladi. Maktabgacha ta’lim pedagoglarining individual ehtiyojlari bir nechta asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Birinchisi — metodik ehtiyojlar. Bunga mashg‘ulotlarni rejalashtirish, bolalarning yosh xususiyatlariga mos ta’limiy faoliyatni tashkil etish, o‘yin texnologiyalaridan foydalanish, integratsiyalashgan mashg‘ulotlar o‘tkazish, didaktik materiallar tayyorlash kabi ko‘nikmalar kiradi. Ikkinchisi — psixologik-pedagogik ehtiyojlar. Bunda bola shaxsini tushunish, emotsional

⁷¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-son qarori “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. – <https://lex.uz/uz/docs/-6981085>



qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish, tarbiyaviy vaziyatlarni boshqarish kabi masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. Uchinchisi — kommunikativ ehtiyojlar bo'lib, ular ota-onalar bilan hamkorlik qilish, jamoa bilan ishlash, bolalar bilan samarali muloqot o'rnatish, konfliktli vaziyatlarni pedagogik jihatdan to'g'ri hal etish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. To'rtinchisi — raqamli kompetensiyalar bilan bog'liq ehtiyojlardir. Bugungi kunda pedagoglardan elektron resurslardan foydalanish, ta'limiy materiallarni raqamli shaklda tayyorlash, masofaviy yoki aralash ta'lim elementlarini qo'llash, raqamli platformalarda ishlash ko'nikmalari talab etilmoqda. Beshinchisi — inklyuziv va differensial yondashuvga oid ehtiyojlar bo'lib, ular turli rivojlanish xususiyatlariga ega bolalar bilan ishlash, alohida ta'lim ehtiyojlarini aniqlash va qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq.

Individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimining asosiy tarkibiy qismlaridan biri diagnostik jarayondir. Diagnostika pedagogning qaysi yo'nalishda kasbiy qo'llab-quvvatlashga muhtojligini aniqlash imkonini beradi. Bunda anketa, suhbat, kuzatuv, o'zini o'zi baholash, metodik faoliyatni tahlil qilish, ochiq mashg'ulotlarni kuzatish, rahbar va metodist xulosalaridan foydalanish mumkin. Diagnostika natijalari asosida pedagoglarning ehtiyojlari guruhlanadi va ularga mos malaka oshirish yo'nalishlari belgilanadi. Demak, diagnostika individual ehtiyojlarga asoslangan tizimda boshlang'ich va hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ikkinchi tarkibiy qism — ehtiyojlarni tahlil qilish va ustuvor yo'nalishlarni belgilashdir. Har bir pedagogda bir vaqtning o'zida bir nechta ehtiyoj mavjud bo'lishi mumkin. Masalan, yosh pedagog uchun mashg'ulot tuzilmasini to'g'ri tashkil etish va hujjatlar bilan ishlash dolzarb bo'lsa, tajribali pedagog uchun innovatsion metodlarni qo'llash, ilg'or tajribalarni ommalashtirish yoki mentorlik faoliyatini rivojlantirish muhim bo'lishi mumkin. Shuning uchun ehtiyojlarni tahlil qilishda pedagogning ish staji, lavozimi, malaka toifasi, faoliyat natijalari, o'zini o'zi baholashi va ta'lim tashkilotining rivojlanish vazifalari hisobga olinishi zarur. Uchinchii tarkibiy qism — malaka oshirish mazmunini ehtiyojlarga mos shakllantirishdir. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishga oid davlat talablarida ham ta'lim muassasalarining ehtiyojlari, yangi pedagogik texnologiyalar, noan'anaviy o'qitish shakllari va jahon tajribasini hisobga olish zarurligi ko'rsatilgan. Bu talab individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimining mazmunan moslashuvchan, yangilanuvchan va amaliyot bilan bog'liq bo'lishi kerakligini tasdiqlaydi.



Mazkur tizimda o'quv mazmuni faqat nazariy ma'ruzalar bilan cheklanmasligi lozim. Maktabgacha ta'lim pedagoglari uchun amaliy treninglar, mahorat darslari, seminarlar, metodik maslahatlar, mentorlik, tajriba almashish, keyslar tahlili, pedagogik vaziyatlarni modellash, ochiq mashg'ulotlar tahlili va reflektiv suhbatlar samarali shakllar hisoblanadi. Chunki maktabgacha ta'lim pedagogining kasbiy faoliyati bevosita bolalar bilan ishlash, o'yin orqali o'rgatish, muloqot qilish, kuzatish, tarbiyaviy muhit yaratish va ota-onalar bilan hamkorlik qilish bilan bog'liq. Shuning uchun malaka oshirish mazmuni ham real pedagogik vaziyatlarga yaqin bo'lishi zarur.

Individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimining birinchi o'ziga xos xususiyati — shaxsga yo'naltirilganlikdir. Bu xususiyat pedagogning shaxsiy tajribasi, kasbiy qiziqishlari, ehtiyojlari, imkoniyatlari va rivojlanish sur'atini hisobga olishni anglatadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv pedagogni passiv tinglovchi emas, balki o'z kasbiy rivojlanishining faol ishtirokchisi sifatida ko'radi. Natijada pedagog o'zining qaysi yo'nalishda rivojlanishi zarurligini anglaydi va malaka oshirish jarayoniga ongli munosabatda bo'ladi. Ikkinchi xususiyat — diagnostik asoslanganlikdir. Bunda malaka oshirish jarayoni taxminlar yoki umumiy reja asosida emas, balki aniq tahlil va ehtiyojlarni o'rganish natijalari asosida tashkil etiladi. Diagnostik yondashuv malaka oshirish mazmunini pedagogning real muammolari bilan bog'lash imkonini beradi. Bu esa kurs yoki treninglarning samaradorligini oshiradi. Uchinchi xususiyat — differensiallikdir. Differensial yondashuv pedagoglarni bir xil guruh sifatida emas, balki turli ehtiyoj, tajriba va kasbiy rivojlanish bosqichlariga ega mutaxassislar sifatida ko'rishni talab etadi. Masalan, yangi ish boshlagan pedagogga metodik rejalashtirish va bolalar bilan muloqot bo'yicha ko'mak zarur bo'lsa, tajribali pedagogga innovatsion texnologiyalar, yetakchilik va mentorlik bo'yicha rivojlanish yo'nalishlari zarur bo'lishi mumkin. To'rtinchi xususiyat — uzluksizlikdir. 867-son qarorda pedagoglarning malaka oshirish kurslari oralig'idagi kasbiy rivojlanish jarayonlari uzluksizligini ta'minlash alohida qayd etilgan. Bu esa malaka oshirishni bir martalik kurs sifatida emas, balki doimiy kasbiy rivojlanish jarayoni sifatida tashkil etish zarurligini bildiradi. Demak, pedagog kursda o'qib sertifikat olishi bilan uning kasbiy rivojlanishi tugamaydi; aksincha, o'z faoliyatini tahlil qilish, yangi metodlarni sinab ko'rish, metodik maslahat olish va tajriba almashish orqali bu jarayon davom etadi. Beshinchi xususiyat — amaliyotga yo'naltirilganlikdir. UNESCOning maktabgacha ta'limga oid yondashuvida bu bosqich bolaning emotsional farovonligi, ijtimoiy rivojlanishi va hayot davomida o'qishiga asos bo'lishi ta'kidlanadi. Shuning uchun



maktabgacha ta'lim pedagogining malaka oshirish mazmuni ham bola rivojlanishining real jihatlari — o'yin, muloqot, xavfsizlik, emotsional qo'llab-quvvatlash, individual yondashuv va ijtimoiylashuv bilan bog'liq bo'lishi kerak⁷². Oltinchi xususiyat — moslashuvchanlikdir. Ta'lim jarayonida talablar o'zgarib boradi: yangi davlat talablari, o'quv dasturlari, metodik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va inklyuziv ta'lim talablari pedagogdan doimiy yangilanishni talab qiladi. Shu sababli individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimi qat'iy, o'zgarmas shaklda emas, balki pedagog ehtiyojlari va ta'lim siyosatidagi yangilanishlarga mos ravishda o'zgarib boradigan tizim bo'lishi lozim. Yettinchi xususiyat — refleksivlikdir. Refleksiya pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilishi, kuchli va zaif tomonlarini anglab borishi, o'z kasbiy ehtiyojlarini belgilashi va rivojlanish natijalarini baholashi bilan bog'liq. Individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirishda pedagogning o'zini o'zi baholashi muhim ahamiyatga ega. Chunki tashqi baholash pedagog ehtiyojining faqat bir qismini ko'rsatadi, ichki refleksiya esa uning haqiqiy kasbiy qiyinchiliklarini aniqlashga yordam beradi. Sakkizinchi xususiyat — monitoring va natijadorlikka yo'naltirilganlikdir. Malaka oshirish samaradorligini faqat qatnashganlik yoki sertifikat bilan baholab bo'lmaydi. Haqiqiy natija pedagogning amaliy faoliyatida ko'rinishi kerak: mashg'ulot sifati oshishi, bolalar bilan ishlash metodlari boyishi, ota-onalar bilan hamkorlik yaxshilanishi, pedagogning metodik faolligi kuchayishi va ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlar paydo bo'lishi lozim. OECD ma'lumotlarida ham maktabgacha ta'lim sifati xodimlarning tayyorgarligi, ota-onalar ishtiroki, xavfsizlik, guruh hajmi va ta'lim siyosatiga rioya qilish kabi ko'plab omillar bilan bog'liq ekani ko'rsatiladi. Bu esa pedagog malakasini oshirish ta'lim sifati bilan bevosita bog'liq ekanligini tasdiqlaydi.

Individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimi maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik muhitni ham rivojlantiradi. Chunki har bir pedagog o'z ehtiyojiga mos ravishda rivojlangan sari butun jamoaning metodik salohiyati oshadi. Tajribali pedagoglar mentorlik qilishi, yosh pedagoglar metodik yordam olishi, rahbar va metodistlar esa ehtiyojlarga asoslangan boshqaruvni yo'lga qo'yishi mumkin. Bu jarayonda malaka oshirish individual rivojlanish bilan birga jamoaviy rivojlanish vositasiga ham aylanadi.

⁷² UNESCO. Early childhood care and education: An investment in wellbeing, gender equality, social cohesion, and lifelong learning. – Paris: UNESCO, 2024. – URL:

<https://www.unesco.org/en/early-childhood-education>



Shunday qilib, maktabgacha ta'lim pedagoglarining individual ehtiyojlariga asoslangan malaka oshirish tizimi mazmunan pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash, ularni tahlil qilish, ehtiyojlarga mos o'quv mazmunini ishlab chiqish, malaka oshirishning samarali shakllarini tanlash, amaliy qo'llab-quvvatlash, monitoring va refleksiya jarayonlarini o'z ichiga oladi. Uning o'ziga xos xususiyatlari shaxsga yo'naltirilganlik, diagnostik asoslanganlik, differensiallik, moslashuvchanlik, uzluksizlik, amaliyotga yo'naltirilganlik, refleksivlik va natijadorlik bilan belgilanadi. Mazkur yondashuv O'zbekiston ta'lim siyosatida belgilangan uzluksiz kasbiy rivojlanish, tabaqalashtirilgan o'quv dasturlari va pedagoglarning kasbiy, shaxsiy hamda jamoaviy kompetensiyalarini rivojlantirish vazifalari bilan bevosita uyg'unlashadi. Shu bois individual ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirish tizimi maktabgacha ta'lim pedagoglarining kasbiy salohiyatini oshirish, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini yaxshilash va pedagogik boshqaruvni takomillashtirishning muhim pedagogik asosi sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim pedagoglarining individual ehtiyojlariga asoslangan malaka oshirish tizimi pedagog kasbiy rivojlanishini samarali tashkil etishning muhim shartidir. Bu tizim pedagoglarning tajribasi, bilim darajasi, metodik tayyorgarligi va amaliy qiyinchiliklarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Uning mazmuni ehtiyojlarni aniqlash, tahlil qilish, mos o'quv mazmunini tanlash, amaliy yordam ko'rsatish va natijalarni baholashdan iborat. Mazkur yondashuv shaxsga yo'naltirilganlik, differensiallik, moslashuvchanlik va uzluksizlik xususiyatlariga ega. Natijada pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi rivojlanib, maktabgacha ta'lim sifati oshadi.